

Функціональна структура МСС оцінюється через: 1) структуру страхових виплат і 2) структуру страхових внесків.

Структура страхових виплат характеризує реальний рівень відшкодування ризиків як за рахунок страхування, так і за рахунок державного бюджетного участі у компенсації соціального збитку. Структура страхових внесків більш наближена до первісного рівня соціальних ризиків, оскільки позбавлена впливу інших, ніж страхові, фінансових джерел, що характеризує власні досягнення системи.

Підсумовуючи все вище зазначене, доцільно зробити висновки. Соціальний ризик являє собою ймовірність настання випадкових, незалежних від волі людини подій, що загрожують його нормальному функціонуванню, фізіологічній та соціально-економічній життєдіяльності.

Соціальний захист відіграє надзвичайну роль в системі медичного страхування, оскільки дає можливість реалізувати право громадян на матеріальне забезпечення старості, у випадку хвороби, повної або часткової втрати працездатності або відсутності такої від народження, безробіття.

В загальному, медично-соціальне страхування можна визначити як організаційні та фінансові заходи для забезпечення переходу до роботи системи охорони здоров'я в умовах страхової медицини.

Аналіз функціональної структури МСС у розрізі розвинених країн дозволив виявити три основні тенденції:

- структура виплат досить виражена і однаково регламентована;
- країни можуть дозволити собі більш високий рівень витрат на виплати, які не є предметом "першої необхідності", наприклад, допомоги по безробіттю;
- вплив соціальних ризиків на функціональну організацію страхового захисту опосередковано законодавчо встановлюються рівнем відповідних соціальних гарантій.

Розвиток окремих галузей системи МСС визначається трьома основними факторами:

- 1) рівнем соціального ризику в суспільстві, що виражається в частці населення, що втратив дохід з цієї причини;

- 2) ступенем втрати доходу, повної або часткової, постійної або тимчасової;

- 3) мірою покриття ризику, що встановлюється державою виходячи з сучасних цілей соціальної політики.

Кожна із страхових галузей має особливості застосування страхових принципів для покриття тих чи інших соціальних ризиків і специфіку кваліфікаційних умов страхування для різних соціально-демографічних груп населення.

1. Антропов В.В. Социальная защита в странах Европейского союза. История, организация, финансирование, проблемы. Серия: Мировая экономика. Зарубежные страны и Россия. М, 2006; 271 с. 2. Брюханова Н., Габуева Л., Щепин В. Экономическая и правовая основы государственного и частного здравоохранения. Здравоохранение № 4. – 2005. – с.41-46. 3. Брыскина Н.В. Факторное воздействие страховых рисков при медицинских услугах. Автореф. дисс. к.э.н. Екатеринбург, 2006; 23 с. 4. Бурков В.Н., Заложнев А.Ю., Кулик О.С., Новиков Д.А. Механизмы страхования в социально-экономических системах. М.: ИГУ РАН, 2001. – 109 с. 5. Лиснер Л., Весс И.: Перестройка вместо сокращения. Социальные государства в сравнении. Германия, Австрия, Швеция. Франкфурт-на-Майне, 1999 ("Федеральное издательство" и "Издательство ОАП"). 6. Медико-социальное страхование. Устойчивое финансирование здравоохранения, всеобщий охват и медико-социальное страхование. ВОЗ. 58 сессия Всемирной Ассамблеи здравоохранения. А 58/20 от 7 апреля 2005 г. Доклад секретариата. Пункт 13.16 предварительной повестки дня. – 6 с. 7. Международное бюро труда. Комитет по занятости и социальной политике. Социальная защита как производственный фактор. Женева, ноябрь 2005; 19 с. 8. Нойбург К. Адресное обеспечение дохода малоимущих и функционирование европейских систем социальной защиты (Маастрихт, 2005); 57 с. 9. Общая информация о Европейском Союзе <http://www.bma.bund.de> Сайт Федерального министерства труда и социальных дел Германии. 10. Петер В. Дж., Губи Т. Европейская социальная политика. Согласование систем социального обеспечения. "Максимилиан Пресс", Лондон, 1996. 11. Социальное страхование здоровья. Доклад Секретариата. ВОЗ. Исполнительный комитет EB114/16. Сто четырнадцатая сессия 29 апреля 2004 г. Пункт 4.10 предварительной повестки дня. – 5 с. 12. Характеристика социального положения в Европе 2000 г. Европейская Комиссия, Генеральный директорат по вопросам занятости и социальной защиты / Евростат, Люксембург 2000. <http://europa.eu.int> 13. Хольцман Р., Йоргенсен С. Социальное управление риском: новая концептуальная база для социальной защиты и дальнейших действий. Сборник материалов по вопросам социального обеспечения. Всемирный банк, 2000. – 37 с. 14. Швейцер В. Я. Контуры социальной Европы // Современная Европа, 2000; 2: С. 125-127.

Надійшла до редколегії 12.02.11

А.О. Ігнатюк, асп.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Проаналізовано основні тенденції та особливості розвитку фінансової системи України. Досліджено основні недоліки та досягнення фінансових установ за період незалежності країни.

Ключові слова: фінансові ринки, фінансові посередники, банківсько-орієнтована фінансова система.

Проанализировано основные тенденции развития финансовой системы Украины. Исследованы основные недостатки и достижения финансовых институтов за период независимости страны.

Ключевые слова: финансовые рынки, финансовые посредники, банковско-ориентированная финансовая система.

Overview of the recent trends in the Ukrainian financial systems development is providing. The main drawbacks and achievement of financial intermediaries are studied.

Keywords: financial markets, financial intermediaries, bank-based financial system.

Не дивлячись на те, що за порівняно короткий період в Україні на сьогоднішній день створено активний банківський сектор, роль якого в економіці постійно зростає, більшість банків та небанківських установ в Україні мають незначний обсяг капіталу, є малоефективними та високо витратними. Найважливішим є те, що значна кількість банків та небанківських установ фінансово є надто слабкими, щоб громадяни довіряли їм свої гроші. Разом усі фінансові посередники можуть мобілізувати невеликі обсяги заощаджень і надати в позику ще менші суми для підтримки виробництва порівняно зі своїми іноземними конкурентами.

Серед сучасних вчених, що займаються проблематику вивчення розвитку фінансового посередництва в Україні слід відзначити наступних вчених: Чухно А. [1], Базилевич В. [2], Корнеєв В. [3], Опарін В. [4], Лютий І., Барановський О. та інші. Однак зберігається потреба у вивченні особливостей сучасного стану фінансового ринку України для виявлення можливих шляхів удосконалення функціонування системи.

У даній статті буде розглянуто більш детально депозитні та недепозитні фінансові установи в Україні, проаналізувано їх стан та проблеми на шляху розвитку, а також шляхи підвищення ефективності функціонування.

Найбільшою довірою серед усіх фінансових інституцій у населення України користуються комерційні банки, а кредитні спілки, страхові компанії та ринок цінних паперів залишаються не привабливим для українських громадян, у силу того, що і страховий ринок і фондовий ринок в Україні ще на стадії розвитку. Сучасне інституційне забезпечення заощаджень домогосподарств в Україні складається з комерційних банків, страхових компаній (СК), інвестиційних фондів (ІСІ), кредитних спілок (КС) та недержавних пенсійних фондів (НПФ).

До 2008 року банківська система демонструвала високі темпи приросту показників своєї діяльності, темпи приросту основних показників діяльності банків України мали тенденцію до збільшення починаючи з 2004 року (див. рис.1.). Однак ситуація змінилася у 2009 році з початком світової фінансової кризи.

Так, у 2009 році активи банків зменшилися на 4,9 млрд. грн. або на 4,9 % і становили на кінець року 880,3 млрд. грн.; кредити, надані банками зменшилися на 44,9 млрд. грн. або на 5,7% (див.рис.1.), з них: кредитів, що надані суб'єктам господарювання – зросли лише на 2,4 млрд. грн. або на 0,5%; кредити, що надані фізичним особам, – зменшилися на 46,3 млрд. грн. або на 17,2% [5].

За 2009 рік власний капітал банків зменшився на 3,4% або на 4,1 млрд. грн. та склав на кінець року 115,2 млрд. грн. Регулятивний капітал навпаки зріс у 2009 році на 10,3% або на 12,7 млрд. грн. і склав у

2009 році 135,8 млрд.грн. (див.рис.1.). Тобто за рахунок збитків понесених банками у 2009 році статутний капітал банків перевищував власний капітал банків.

Зобов'язання банків України за 2009 рік зменшилися на 41,7 млрд. грн. або на 5,2% і на кінець 2009 року становили 765,1 млрд. грн. Зменшення відбулося в основному за рахунок відтоку коштів з рахунків строкових коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб – 28,7 млрд. грн. та 19,9 млрд. грн. Частково стрімке номінальне зростання активів, кредитів та зобов'язань банків може бути пояснене девальвацією гривні по відношенню до долара. Так, у грудні 2008 року порівняно з червнем 2008 року курс долара до гривні збільшився на 56,3%, з 4.85 грн. за 1 доллар до 7.48 грн [5].

Важливими показниками розвитку банківської системи у світовій практиці прийнято вважати відношення основних показників банківської діяльності до ВВП. З 2002 по 2008 рік спостерігається стабільне зростання відношення активів, наданих кредитів, зобов'язань та капіталу до ВВП, особливо починаючи з 2004 року. Так, у 2006 році відношення активів до ВВП збільшилося з 48% (станом на 01.01.2006) до 97,7% (станом на 01.01.2009), а у 2009 – до 96,2% (станом на 01.01.2010) [5]. За цим показником Україна все ще відстає від країн з розвинутою економікою в декілька разів. Однак з іншого боку, така невелика глибина фінансового ринку у періоди криз має не такий глибокий негативний вплив на економіку країни вцілому.

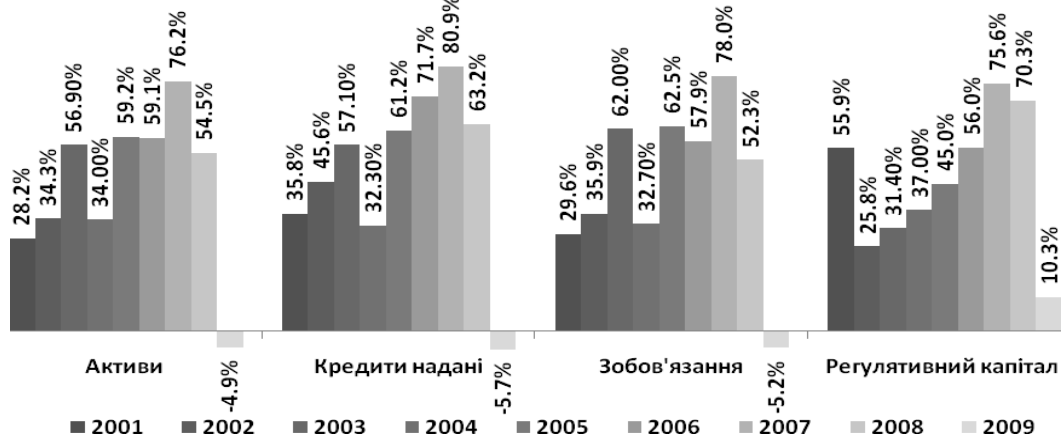


Рис.1. Темпи приросту основних показників діяльності банків України*

*Розраховано автором на основі даних НБУ

Найчастіше використовують показник відношення розміру кредитів приватному сектору до ВВП. Приватний кредит відображає суму заощаджень, які спрямовуються приватним компаніям через фінансових посередників. Цей показник в Україні, який становив 83,6% у 2009 році, а в 2009 – зменшився до 81,7% (див.рис.2) [5].

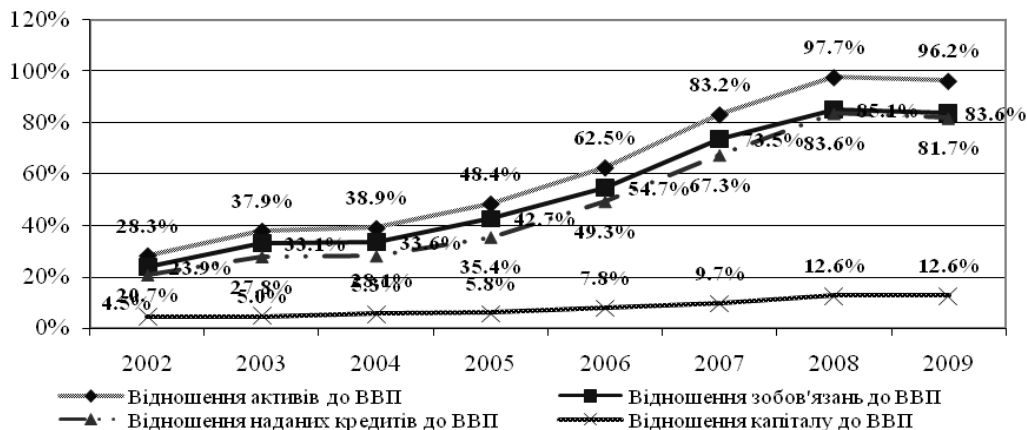


Рис.2. Відношення активів, наданих кредитів, зобов'язань та капіталу до ВВП*

*Розраховано автором на основі даних НБУ

Підтвердженням відновлення довіри до банківської системи, як з боку суб'єктів господарювання, так і з боку населення у поточному році, були незначні темпи приросту депозитів. При цьому впродовж 11 місяців 2010 року зобов'язання банків за строковими вкладками фізичних осіб зростали вищими темпами (27.6% до початку року), ніж за коштами суб'єктів господарювання (23.1% до початку року) [5].

Так, за 9 місяців 2010 року депозити, залучені кредитними корпораціями склали 398 млрд.грн., з них 226 млрд. грн. у національній валюті та 117 млрд. грн. в іноземній валюті, що становить 43.1% від усіх депозитів, що на 10% більше ніж у 2002 році [5]. Зберігання заощаджень в іноземній валюті є характерним явищем для України, що зумовлено насамперед реакцією населення на економічну нестабільність, недовіру до національної валюти, високий рівень інфляції, зростанням числа закордонних подорожей, активізацією зовнішньо-економічних відносин, що потребує коштів, а також бажанням домашніх господарств диверсифікувати портфель активів.

З усього обсягу депозитів за 9 місяців 2010 року 37.1% становили депозити до запитання, 34.3% – до 1 року, 23% – від 1 до 2 років, більше 2 років – 5.7% [5]. У 2007 році депозити до запитання становили 32.9%, до 1 року – 21.4%, від 1 до 2 років – 37.4%, більше 2 років

– 8.3% [5]. Тобто помітно, що вкладники значно скоротили свої вклади, які за терміном є довші ніж 1 рік. Це є негативним фактом як для банківської системи, так і для економіки країни в цілому, оскільки свідчить про недовіру вкладників до банківської системи та скорочує наявність довгострокових інвестиційних ресурсів для забезпечення довгострокового економічного зростання.

Для вимірювання ефективності банківської системи використовують такі показники як показник чистої процентної маржі (відношення чистого процентного прибутку до процентних активів), рентабельність активів та капіталу, прибуток/збиток. Як видно з таблиці 1 у 2009 році банки України зазнали збитків у розмірі 38 млрд.грн., що відповідно також вплинуло негативно на рентабельність активів та капіталу банківської системи (-4.4% та – 32.5% відповідно). Щодо показника чистої процентної маржі, то зі зростанням доходу країни величина цього показника, як правило, знижується, оскільки з розвитком ефективність банків зростає. За цим показником Україна значно випереджає інші країни, зокрема країни Європейського союзу: у 2008 році цей показник становив у Німеччині – 2.5%, США – 3.8%, Швеція – 2.4%, Канада – 1.8%, Фінляндія – 1.1%, Бельгія – 1.1%, Італія – 2.5%, Латвія – 2.9%, Польща – 3.1, Португалія – 2.9%.

Таблиця 1. Показники ефективності діяльності банківської системи в Україні, 2004-2009*

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Результат діяльності, млн.грн.	1263	2170	4144	6620	7304	-38450
Рентабельність активів, %	1.07	1.31	1.61	1.5	1.03	-4.38
Рентабельність капіталу, %	8.43	10.39	13.52	12.67	8.51	-32.52
Чиста процентна маржа, %	4.9	4.9	5.3	5.03	5.3	6.21
Чистий спред, %	5.72	5.78	5.76	5.31	5.18	5.29

*Джерело: НБУ, www.bank.gov.ua.

Висока чиста процентна маржа негативно впливає на обсяги кредитів приватному сектору, тобто стримує розвиток економіки країни.

У сучасних умовах одним з основних завдань для банків України є забезпечення прибутковості діяльності – необхідної умови фінансової стійкості та якісного розвитку банків для підвищення їх конкурентоспроможності на фінансових ринках.

Загалом слід відзначити наступні проблеми в банківському секторі України:

- низька рентабельність активів через їх загальну низьку якість. Висока питома вага неприбуткових активів у загальних активах банків та невинувато висока вартість ведення бізнесу;
- недостатній рівень капіталізації комерційних банків;
- низький рівень банківського менеджменту, корпоративного управління та конкурентоспроможності на світових ринках;
- відсутність у комерційних банків ефективних механізмів та інструментів управління ризиками, планування та стратегії розвитку;
- недостатня ефективність банківського нагляду, зокрема щодо нагляду оцінки ризиків банківської діяльності та захищеності прав кредиторів;
- відсутність довіри клієнтів до банківського сектору (згідно результатів проведеного опитування населення щодо визначення ступеня довіри громадян до фінансових інститутів у 2005 році лише 7,8% опитаних довіряє недержавним банкам) [6];
- непрозорість при реєстрації власників компаній;
- недостатня якість та асортимент банківських послуг, майже повна відсутність послуг Інтернет-банкінгу.

Однак існують і певні досягнення за роки розвитку банківського сектору в Україні. Насамперед, це ство-

рення однієї з найкращих серед світових аналогів системи міжбанківських електронних платежів. Також було організовано і налагоджено власне виробництво високоякісних грошових знаків, здійснено перехід до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності, створено Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Однак, на сьогоднішній день на фінансовому ринку не тільки комерційні банки займаються залученням коштів населення, у них постійно з'являються нові конкуренти. Так, на кінець 2009 року було зареєстровано 816 кредитних установ, з них 755 кредитних спілок, 32 інші кредитні установи та 29 юридичних осіб публічного права [7].

Серед депозитних фінансових установ, що залучають кошти населення на вклади, заслуговують на увагу також кредитні спілки, які розпочали свою діяльність ще у ранні 90-ті роки. Відповідно до офіційної статистики, наданої Держкомфінпослуг, станом на кінець другого кварталу 2010 року в Україні було зареєстровано 700 кредитних спілок, що на 129 менше ніж у 2008 році [7]. Під час кризи 2008-2009 років велику кількість кредитних спілок було виключено з державного реєстру у зв'язку з істотним погіршенням платоспроможності кредитних установ, і у результаті чого посилювався контроль з боку Держфінпослуг, зокрема, вжиття заходів до кредитних установ, які систематично не виконували заходів впливу, що раніше застосовувалися до них Держфінпослуг.

Разом із зменшенням кількості кредитних спілок у 2009-2010 роках порівняно з попередніми періодами відбувається також уповільнення рівня ділової активності та значне зниження темпів приросту показників діяльності кредитних установ. Обсяг активів, капіталу, депозитів та кредитів зменшився у 2009 році порівняно з 2008 роком на 30.5%, 55%, 30% та 25.1% відповідно [7]. Однак, сума активів кредитних спілок є невеликою порі-

вняно з європейським рівнем як і у інших кредитних спілках у Східній Європі. Так, сума активів до ВВП становила лише 0.5% у 2009 році.

Хоча кредитні спілки виконують подвійну функцію: зберігання заощаджень і надання кредитів головним мотивом вступу до кредитних спілок все ж є, у першу чергу, можливість отримати кредит (44%), ще для 36% обидві функції однаково важливі, а самі по собі заощадження через кредитні спілки є головним чинником для значно меншої кількості членів кредитних спілок – 15%. 40% опитаних, окрім кредитних спілок, користуються й іншими фінансовими установами. Головна причина обрання саме кредитних спілок для більшості полягає у тому, що у кредитних спілках кращі умови зберігання грошей (37%), кредитні спілки надають фінансові послуги на кращих умовах (29%), у кредитних спілках перебувають родичі і знайомі (26%). Загалом "родинність" досить притаманна кредитним спілкам – у 36% у кредитній спілці разом з ним і перебувають і члени їхніх сімей [7].

Більшість кредитних спілок мають малу кількість членів, однак частка таких кредитних спілок у загальному обсягу має тенденцію до зниження. У кінці 2006 року у 66.5% кредитних спілок кількість учасників була менша ніж 1000, а у 2009 році вона становила вже 60.2%; одна третя усіх кредитних спілок мала від 1 до 10 тисяч учасників в 2006-2009 роках, 29 у 2006 році та 33 у 2009 році кредитних спілок мали від 10000 до 100000 учасників та 3 у 2006 і 2 у 2009 роках спілки мали більше ніж 100 000 учасників [7].

Панічні настрої серед вкладників кредитних спілок на початку фінансової кризи спричинили масовий відтік депозитів: за період 2008-2009 рр. кількість вкладників зменшилась на 52,3% з 245,3 до 117 тис. осіб, а кількість позичальників зменшилась на 24,6% з 561,5 до 423,6 тис. осіб., що спричинило дисбаланс кредитного та депозитного портфелів [7]. Однак не тільки обсяг кредитів наданих кредитними спілками зменшився у 2009 році, але і середня сума кредиту також зменшилась з 9,6 тис. грн. у 2008 році до 8,1 тис.грн. у першому кварталі 2010 р. Середній обсяг депозитів також зменшився з 24.1 тис.грн. у 2008. до 23.5 тис.грн. у 2010р. [7].

Кредитні спілки, враховуючи низьку платоспроможність позичальників, значно зменшили обсяги кредитування, ввели більш жорсткі умови для надання кредитів та санкції в разі неповернення їх позичальниками.

Загалом можна зробити висновок, що хоча кредитним спілкам в Україні ще дуже далеко до банків за обсягами активів та клієнтів, однак позитивні зрушення у цьому напрямку вже почала відбуватися відбуватися до настання кризи у 2008 році. Так, за 2004-2008рр. помітна позитивна тенденція до зростання ключових фінансових показників, рівня капіталізації та фінансової стабільності кредитних спілок, а також зростає кількість філій кредитних спілок по всій Україні, що підвищує доступність їхніх послуг для населення.

Інвесторів, які хочуть більший прибуток ніж пропонують банки, сьогодні в Україні приваблюють інститути спільного інвестування (ICI). Вони з'явилися в 2001 році, коли був прийнятий Закон України "Про інститути спільного інвестування (пайові і корпоративні інвестиційні фонди)" [8]. Ці інститути займаються залученням грошових засобів населення і компаній через механізм випуску цінних паперів (інвестиційних сертифікатів чи акцій) і інвестуванням їх у внутрішню економіку. Досвід розвинених країн свідчить, що вкладення коштів в акції дозволяє не лише зберегти капітал, але і збільшити його.

Економіка будь-якої країни працює за рахунок залучення ресурсів населення. В США дві третини вкладників в інвестиційні фонди – домогосподарства [9]. Чим

більше розвинена країна, тим більше її громадян інвестує свої тимчасово вільні кошти в інвестиційні фонди, страхові компанії та інші парабанківські фінансово-кредитні установи.

За даними Української асоціації інвестиційного бізнесу (УАІБ), на початок жовтня 2005 року інститути спільного інвестування випустили цінних паперів на 23,9 млрд. грн. А сукупний обсяг зареєстрованої емісії відкритих фондів у 2008 році зріс на 27,7% і досяг понад 2,9 млрд. грн. при цьому сума емісії за 2008-й рік була приблизно удвічі меншою, ніж за 2007-й [10].

Однією з переваг інститутів спільного інвестування в Україні є пільгове оподаткування. Це дозволило ICI стати конкурентами офшорам і уповільнити процес вимивання капіталів з України. Крім того, інститути спільного інвестування позиціонуються як безподаткові структури: податки стягуються лише з доходів інвесторів при виході з фонду чи отриманні дивідендів. Фізична особа при продажі сертифіката інвестиційного фонду платить 5% податку з інвестиційного доходу, а при продажі його третій особі – 15% з інвестиційного доходу.

Необхідною умовою для розвитку ICI в Україні є розвиток фондового ринку в Україні, який протягом останніх років активно розвивається, однак є ще дуже невеликим за обсягом по відношенню до міжнародних стандартів. Наприклад, за класифікацією міжнародного рейтингового агентства "Стандард енд Пурс" Україну віднесено до групи граничного ринку (Frontier) ринок, що є невеликим порівняно з ринками, що розвиваються [10].

Інтерес домашніх господарств до ринку акцій, масовість їх участі в інвестиційних процесах значною мірою залежить від того, наскільки цей ринок здатний відповідати намірам цих суб'єктів, задовольняти їхні цілі. В Україні ці установи поки що не в змозі забезпечити повне збереження та сталі доходи на вкладені кошти. Фінансово-економічна криза, що розгорнулася у 2008 році суттєво вплинула на діяльність відкритих інститутів спільного інвестування в Україні. Переоцінений у 2007 році український фондовий ринок у 2008 впав нижче справедливого рівня цін, на думку деяких експертів (так вартість деяких цінних паперів зменшилася у 5-10 разів, індекс ПФТС впав на 76%). Таким чином, сформувалася значний потенціал для майбутнього росту як ринку в цілому, так і галузі відкритих ICI. Поліпшити ситуацію покликаний прийнятий наприкінці 2008 року Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)", який, зокрема, дозволить управляючим відкритими фондами формувати більш гнучку структуру їхніх активів та розширити можливості для уникнення втрат на ринку, що падає.

Інший напрям акумулювання та трансформації заощаджень населення в інвестиції є механізм страхового ринку. Не дивлячись на те, що цей сегмент економіки за останні роки в Україні зростає як за розміром, так і за складністю, але відповідно до міжнародних стандартів все ще є дуже незначним та залишається не цікавим для домашніх господарств. Однак ринок страхових послуг залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків в Україні, особливо зважаючи на зменшення капіталізації в таких фінансових секторах економіки, як кредитна кооперація.

До того ж на відміну від інших видів страхування, страхування життя в Україні і досі перебуває на етапі становлення. Кількість страхових компаній у 2009 році становила 450, з яких 72 – зі страхування життя ("Life") та 378 – страхові компанії, що здійснювали види страхування, інші, ніж страхування життя ("non-Life"). У порівнянні з 2008 роком кількість страхових компаній змен-

шила на 19. У 2009 році доля компаній зі страхування життя у загальній кількості страхових компаній становила 15,4%. Також протягом 2009 року на 15% зменшилася кількість укладених договорів страхування. [7]

Незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку, 90,3%, валових страхових премій акумулюють 100 страхових компаній "non-Life", що становить 25,3% всіх "non-Life" страховиків та 95,2% – 20 страхових компаній "Life", що становить 27,8% всіх страховиків "Life" [7].

У 2009 році обсяг загальних активів страховиків становив 41 970,1 млн. грн., цей обсяг не змінився майже з 2008 року. Разом з тим, основною проблемою для страховиків залишається недостатність ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної політики інвестування коштів. Частково на цей процес вплинуло призначенням тимчасової адміністрації в банківських установах, у яких відкриті депозити страховиків, що спричинило зростання ризику невиконання зобов'язань перестраховиками-резидентами. Страхові резерви зменшилися у 2009 році на 7%.

Структура страхових резервів у 2009 році у порівнянні з 2008 істотно не змінилася: третина страхових резервів (35%) була розміщена в банківських депозитах, 10-12% – на розрахункових рахунках, 24% – у нерухомому майні, 16-18% – в акціях українських емітентів. Водночас необхідно зазначити, що у 2009 році страхові компанії почали активно вкладати кошти державні цінні папери, особливо для забезпечення резервів зі страхування життя. Так, у 2009 році державні цінні папери на балансах страховиків склали 687,7 млн. грн. [7]

Важливим показником розвитку страхового ринку є коефіцієнт проникнення або відношення валових або чистих страхових премій до ВВП, який після після 2004 року почав знижуватися, незважаючи на своє досить низьке значення (2,2% у 2009р.).

Щодо одного з головних видів страхування у світі – страхування життя. То в Україні у 2009р. в структурі валових страхових премій всіх видів страхування страхування життя становило лише 4,0%, тоді як в більшості країн Заходу вони становлять більше ніж 60%. Відповідно, рівень поширення страхування життя (тобто страхові премії зі страхування життя у % до ВВП) складає лише 0,01% – зовсім незначну частину порівняно з 3,06% в Німеччині, 8,64% в Японії, 8,23% в Південній Кореї або 1,04% у Польщі чи 0,96% у Росії [11].

Цікавим і корисним для впровадження в Україні є досвід страхування життя у Німеччині, де цей вид страхування традиційно є найпопулярнішим інструментом забезпечення старості. Однак, є країни, в яких добровільне страхування життя відіграє ще більшу роль. Прикладами в Європі є Великобританія, а в Азії – Японія. Це, по-перше, дуже тісно пов'язано з рівнем ефективності, а також із спектром послуг державних систем забезпечення старості, по-друге, досвід країн Східної Європи показує: якщо в громадян більше 70% доходів іде на придбання продуктів харчування, страхові послуги є надто дорогими для потенційних споживачів [12]. До основних проблем страхового ринку України можна віднести наступні:

- низький рівень довіри з боку населення до страхових компаній та низький рівень страхової культури населення;
- відсутність кваліфікованого персоналу, низька якість страхових послуг, вузький спектр послуг;
- недостатньо розвинений ринок страхових посередників, мережі страхових брокерів та агентів, та інша інфраструктура ринку;
- відсутність відкритої ринкової інформації;

- низький платоспроможний попит фізичних та юридичних осіб на страхові послуги;
- відсутність надійних інвестиційних інструментів для довгострокового розміщення страхових резервів;
- відсутність високотехнологічних рішень;
- недостатньо розвинене законодавство щодо вимог до платоспроможності, ліквідності й інвестування ресурсів.

На ринку добровільного пенсійного забезпечення у страхових компаній у 2004 р. в Україні з'явився конкурент по залученню довгострокових коштів населення – це недержавні пенсійні фонди. Запровадження цього так званого третього рівня пенсійної системи дозволить збільшувати інвестиційний потенціал більш, ніж на 500 млн.грн. щорічно з виразною тенденцією до зростання. А можливості обов'язкової накопичувальної системи оцінюються в 2,5-3,5 млрд. грн. довгострокових інвестиційних ресурсів [13].

На сьогоднішній день послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення надаються недержавними фондами, створеними відповідно до норм Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення". Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ. Усього станом на другий квартал 2010 року було зареєстровано 107 недержавних пенсійних фондів, які нараховували 500,000 учасників з якими було укладено 64,600 контрактів.

Загальна сукупна сума активів, сформованих пенсійними фондами станом на другий квартал 2010 р. становить 985 млн. грн., а у 2009 р. – 858 млн.грн., що на 40% більше ніж у 2008 р. Однак за світовими масштабами це є надзвичайно мізерні суми. Наприклад, у 2002 році активи одного з найбільших пенсійних фондів у світі та першого у рангу за величиною активів – CALPERS – становили 156,3 млрд.долл., а на сотому місці пенсійний фонд мав активи у розмірі 14,9 млрд.долл. Активи ж українських НПФ по відношенню до ВВП ледь сягають 0.1%.

За результатами даних Держкомфінпослуг 1 півріччя 2007 року лише 1,12% працездатного населення України було учасниками НПФ. По відношенню до "середнього класу", який за розрахунками досліджень складає 8-10% всього населення, а частка учасників НПФ складає біля 10-12%.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що недержавні пенсійні фонди на сьогоднішній день не користуються у населення країни підвищеним попитом. За даними Держкомфінпослуг, вкладниками НПФ станом на 01.07.07 було лише 1,12% населення країни, як було зазначено вище. Серед усіх не депозитних фінансових установ найбільшу питому вагу на ринку фінансового посередництва мають страхові компанії. Хоча безумовними лідерами серед усіх фінансових посередників в Україні є комерційні банки. Однією з головних причин низьких обсягів активів українських фінансових установ називають низький рівень залучення заощаджень населення, впершу чергу через високий рівень недовіри до фінансових установ та низький рівень життя населення. Україна могла б істотно збільшити глибину та ефективність фінансового посередництва через застосування стратегічно орієнтованого підходу до консолідації, який би винагороджував високоякісні та ефективні банки і сприяв застосуванню значно рішучіших санкцій до неефективних та збанкрутілих банківських установ. При цьому банківський нагляд має здійснюватися не лише на статистичній базі; а звертатися до розробки випереджувальних прогнозів можливих наслідків розви-

тку подій та виявляти більшу пильність у визначенні потенційно небезпечних позицій.

1. Чухно А. Сучасна фінансова-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання // Економіка України, №1, 2010, с.4-18. 2. Базилевич В.Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах // Фінанси України. – №12. – 2009. – с.5-12. 3. Корнєєв В.В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні // Фінанси України. – №1. – 2008. – с.77-85. 4. Федосов В.М., Опарін В.М., Львовчкін С.В. Інституційна фінансова інфраструктура України: сучасний стан та проблеми розвитку // Фінанси України. – №12. – 2008. С.3-21. 5. Національний банк України, <http://www.bank.gov.ua> 6. Енді Поправа, Звіт про розвиток Стабілізаційного фонду та програми оздоровлення для кредитних спілок України. Програма Зміцнення Кредитних Спілок в Україні. Травень 2005-05-23.

7. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, www.dfr.gov.ua. 8. Закон України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)" від 15 березня 2001 року №2299-III. www.rada.gov.ua. 9. Ковалева В., Блинов А. Мы стоим гораздо больше // Эксперт. – 2006. – №6(57). – с.42-43. 10. Українська асоціація інвестиційного бізнесу, www.uaib.com.ua 11. Джуччі Р., Хенке Ф.. Значення ринку страхування для економічного розвитку України: аналіз та рекомендації для економічної політики // Страхова справа. – 2004. – №1(13). – с.72. 12. Хенке Ф. Європейський досвід страхування життя та пенсійного страхування // Страхова справа. – 2004. – №4(16). – с.56. 13. Шевченко О. Недержавні пенсійні фонди та страхові компанії: взаємне поборювання чи взаємодія на ринку додаткового пенсійного забезпечення? // Страхова справа. – 2003. – №4(12). – с.78.

Надійшла до редколегії 16.02.11

УДК 368.029.5.

В.В. Нечипоренко, асп.

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ І ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ ЯК ВИДУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

В статті аналізуються правові фактори, що сприяли утворенню та розвитку цивільно-правового інституту перестрахування у світі. Здійснено розгляд характерних правових ознак розвитку перестрахування та його актуального стану.

Ключові слова: перестрахування, страхування, страховий ризик, страхування морських вантажоперевезень.

В статье анализируются правовые факторы, которые способствовали образованию и развитию гражданско-правового института перестрахования в мире. Рассмотрены характерные правовые черты развития перестрахования и его актуального состояния.

Ключевые слова: перестрахование, страхование, страховой риск, страхование морских грузоперевозок.

In this article legal factors of establishment and development of civil-law institute of reinsurance in the world are analyzed. Specific legal traits of reinsurance development and its current conditions are contemplated.

Keywords: reinsurance, insurance, insured risk, cargo insurance.

Особливістю правового інституту перестрахування є те, що він не має своїх безпосередніх витоків з Римського права (як значна частина інших цивільно-правових договорів) та є похідним від правового інституту страхування. Про це свідчить не лише відсутність аналогічних угод в стародавні часи, але й наявність багатьох інформаційних джерел, в яких вказується про перші прецеденти укладення договорів перестрахування ризиків, пов'язаних із морськими вантажоперевезеннями, в більш пізній час. Це були своєрідні прообрази сучасних договорів перестрахування.

Найбільш розповсюдженою думкою про укладення першої такої угоди є відомості про договір у 1370 р., коли перестраховувалося морське вантажоперевезення з Генуї до Брюгге [1]. В практичних літературних джерелах в сфері страхування зустрічається і більш конкретне формулювання щодо цього факту, а саме – що у вказаному випадку був укладений договір перестрахування не всього вантажоперевезення по маршруту з Генуї до Брюгге, а лише його найнебезпечнішої частини через Біскайську затоку від іспанського Кадіза до порту Слюз. В свою чергу, весь маршрут вантажоперевезення з Генуї до Брюгге лише був об'єктом страхування [2]. Акцентуємо увагу на цьому з тієї причини, що аналіз цих обставин дозволяє зробити висновки про те, що вже у XIV столітті на практиці було чітко розрізнення між страхуванням та перестрахуванням і всі суб'єкти, причетні до укладення таких договорів – страховики, страхувальники, перестраховики – вже мали змогу визначати доцільність укладення договорів перестрахування в кожному конкретному випадку. Це свідчить про те, що не можна визнавати доведеним і безспірним твердження, що першим фактом укладення договору перестрахування є звично згадувана угода щодо вантажоперевезення з Генуї до Брюгге в 1370 р.

На жаль, наукові джерела містять вкрай мало інформації для дослідження перших угод, що слугували витками для формування правового регулювання договорів перестрахування. Тому, можливо робити лише припущення про цивільно-правові ознаки таких право-

чинів: форму, особливості укладення, виконання і припинення договорів, істотні умови і т.д. Тим не менш, за час формування інституту перестрахування, він зазнавав різноманітних трансформацій, розвиваючись від найпростіших форм отримання перестраховальних комісій і, навіть, спекуляцій, до утворення чіткої правової конструкції договору перестрахування, врегульованої та вдосконаленої, здебільшого, правовими звичаями процедури його укладення і виконання.

В XIV – XIX столітті (час раннього формування правового інституту перестрахування) для морського транспорту існувало доволі багато загроз: недосконалість конструкцій плавзасобів, які не завжди могли витримати умови океанічного шторму, піратство (в тому числі на підставі отриманого патенту від урядів ворогуючих держав), недосконала морська навігація і т.д. Тому, у випадку значної затримки прибуття вантажу у його власника виникали небезпідставні побоювання.

Найперші згадані в науковій літературі перестраховальні угоди являли собою домовленості між морськими страховиками, які довгий час не отримували інформацію про долю застрахованого вантажу, та іншими страховиками, які за підвищений відсоток винагороди погоджувалися відшкодувати весь ймовірний збиток від втрати вказаного вантажу, або його певну частину. Тобто, в даному випадку мали місце прообрази договорів перестрахування, коли перед страховиками морського вантажу виникала велика вірогідність настання небажаного страхового випадку і вони задля зменшення свого ймовірного збитку здійснювали повторне страхування вантажу.

Окрім цього, із початком здійснення такої перестраховальної діяльності, невдовзі почалися численні випадки спекуляцій. Тобто, страховики пропонували перестрахування з розміром премії нижче, ніж спочатку пропонувалися ними за договорами страхування відповідного об'єкта. Тому необхідно зауважити, що доволі часто, розглядаючи угоди перестрахування на ранніх етапах розвитку даного правового інституту, дослідниками відбувається ненавмисна підміна змісту або утворюється помилкове уявлення про реальну суть таких право-